

גם לאחר 74 שנים רק פתרון שתי המדינות הוא האפשרי

שאל אריאלי 25.11.2021 20:00

בהחלטת החלוקה של האו"ם (181) מל"ט בנובמבר 1947 נכתב: "ישנם היום בפלשתינה כ-650 אלף יהודים וכ-1.2 מיליון ערבים, השונים זה מזה באורח חייהם ובאינטרסים הפוליטיים שלהם". ומאחר ש"התביעות על פלשתינה, הן של הערבים והן של היהודים, שתיהן בעלות תוקף ולא ניתן ליישב אותן זו עם זו", המסקנה היא, ש"מכל ההצעות שהוצעו, החלוקה היא המעשית ביותר". מה הוביל את האו"ם למסקנה זו? והאם המציאות ב-2021 מובילה לאותה מסקנה — שדרושה חלוקה — או שמא כיום רלוונטיים יותר ליישוב הסכסוך פתרונות אחרים שאינם בהכרח חדשים, כמו קונפדרציה או מדינה אחת?

חשוב לזכור שחלוקה לא היתה הבחירה הראשונה של הצדדים. הם פתחו במאבק על הארץ מתוך תפישה של משחק סכום אפס. בני מוריס, בספרו "מדינה אחת, שתי מדינות: ישראל ופלסטין", ציין כי הערבים התבטאו בנוסח: "אנחנו נזרוק את היהודים אל הים — או שהם ישלחו אותנו בחזרה למדבר". או כפי שקבע דוד בן גוריון ב-1919: "אנחנו רוצים כי א"י תהיה לנו בתור אומה. הערבים רוצים כי הארץ תהיה להם בתור אומה" (בספרו "ארץ ישראל").

בכדי לממש את יעדה — הקמת מדינה דמוקרטית בעלת זהות יהודית בכל ארץ ישראל — חתרה ההנהגה הציונית להשיג רוב יהודי בארץ, כפי שאמר זאב ז'בוטינסקי בנאומו בקונגרס הציוני ב-1931: "הארץ תהיה לארץ היהודים באותו הרגע בו יהיה רוב יהודי בה". במקביל, ההנהגה היתה מודעת למציאות הדמוגרפית בארץ, שבה הערבים היו 90% מהאוכלוסייה, ובמהרה העלתה פתרונות פשרה, זמניים או קבועים.

יהודה מאגנס מתנועת "ברית שלום", ביקש ב-1925 "לסלול דרך של הבנה בין עברים וערבים לצורות חיים משותפות בא"י על יסוד שוויון מלא בזכויותיהם הפוליטיות של שני הלאומים". ז'בוטינסקי כתב ב-1926: "א"י העתידה צריכה להיות בנויה, מבחינת הזיקה המשפטית, כמדינה דו לאומית". ובן גוריון אמר בנאומו ב-1924 בעין חרוד: "בוודאי יש ליישוב הערבי בארץ הזכות להגדרה עצמית, לשלטון עצמי... ורק ברית העובדים העברים והערבים תכונן ותקיים את ברית העם העברי והערבי בארץ".

חלופת החלוקה הועלתה באופן רשמי על ידי הבריטים ב-1937. הוועדה המלכותית בראשות הלורד פיל סיפקה ב-7 בינואר, 1937, את ההסבר לכך: "סכסוך שאינו ניתן לדיכוי פרץ בין שתי עדות לאומיות... אין כל דבר משותף ביניהן. שונות הן זו מזו בדתן ובלשונן. חייהן התרבותיים והחברתיים. דרכי מחשבתן ואורח חייהן רחוקים אלה מאלה לא פחות משאיפותיהן הלאומיות". ולפיכך המליצה הוועדה על חלוקת הארץ למדינה יהודית קטנה ולשטח ערבי שיסופח לעבר הירדן.

כעבור עשר שנים, בפברואר 1947, הציג בן גוריון, שתמך ברעיון החלוקה, לארנסט בוויין, שר החוץ הבריטי, את עמדתו לגבי הדרך ליישוב הסכסוך: "הסידור המידי האפשרי היחיד... הוא הקמת שתי מדינות, אחת יהודית ואחת ערבית". ועדת החלוקה (אונסקו"פ), לא מצאה לנכון ב-1947 לשנות את ההערכה של ועדת פיל בדבר אי-היתכנות של קיום פוליטי משותף, ורק מיעוט מקרב חברה הציעו מדינה דו־לאומית פדרלית. רוב חברה דבקו בחלוקה כדרך המעשית ביותר.

האתגר הגדול של תרגום החלוקה המדינית לגבולות קונקרטיים עמד בפני פאול מוהן, סגן הנציג השבדי באונסקו"פ. הוא ביקש "לאחד שני רעיונות שאינם ניתנים ליישוב". הראשון היה חששו מפני "עוינות יהודית-ערבית", שהוביל להפרדה בין האוכלוסיות. אך העדר רצף בפריסת היישוב העברי הולידה את החלוקה הבעייתית של כל אחת מהמדינות לשלושה אזורים המחוברים ביניהם בשתי נקודות. חלוקה זו, שהשאירה במדינה היהודית מיעוט ערבי גדול — 45% — וחוסר היכולת להפריד בין תשתיות הארץ ומשאביה, הולידו את הרעיון השני: "שיתוף פעולה יהודי-ערבי", שהביא לטביעת המושג "איחוד כלכלי" בהחלטה. משמעותו היתה שימוש, ניהול ופיתוח משותף של שתי המדינות בתחומים כלכליים שונים: מכס, מטבע, תשתיות, נמלי אוויר וים, פיתוח כלכלי, מים ועוד. כמו כן, לכל בן מיעוט במדינתו ניתנה האפשרות להחזיק באזרחות של המדינה השנייה. ההיסטוריה ידועה: העוינות הביסה את התקווה לשיתוף פעולה.

ומה המציאות כיום? ראשית, פרישת האוכלוסייה והמאזן הדמוגרפי כיום שונים לחלוטין משהיו ב-1947. מאז 1949 ישראל נהנית מרצף טריטוריאלי ממטולה ועד אילת, ומרוב יהודי מכריע ויציב של כ-80%. גם בשטחי המדינה הערבית — פלסטין — המצב שונה כיום. ברצועת עזה לא חיים יהודים מאז 2005; ובגדה המערבית (לרבות מזרח ירושלים) אמנם יש 670 אלף יהודים, אך 80% מהם גרים בסמוך לקו הירוק, ובחילופי שטחים של 4% ניתן יהיה לספחם לישראל. לעומת זאת, פתרון של קונפדרציה — המאפשר תושבות, מגורים ותנועה ברחבי כל הארץ — ישנה את פרישת האוכלוסייה ויחדיר את החיכוך האלים, כדוגמת אירועי מאי 2021, לשגרת החיים הקונפדרטיבית.

בנוסף, המאזן הדמוגרפי ישתנה. כיום חיים ברחבי פלשתינה-א"י המנדטורית 48% יהודים, שעל פי התחזית של הדמוגרף סרג'ו דלה־פרגולה, שיעורם יקטן בהדרגה עד לשליש ב-2050. עם שיבת הפליטים, המתחייבת מפתרון הקונפדרציה, שיעור היהודים יצנח באופן דרמטי. במציאות כזו יתרחש בתוך זמן קצר מעבר מקונפדרציה למדינה אחת, ערבית, עם מיעוט יהודי קטן בתוכה.

שנית, הפערים הכלכליים בין הצדדים הם אדירים, בניגוד לשוויון שהתקיים ב-1947. לפי המדד החברתי כלכלי של הלמ"ס, כיום ב"מדינה היהודית" חיים בשליש התחתון 16% מהאזרחים היהודים ו-89% מהאזרחים הערבים. לעומת זאת, כל האוכלוסייה הערבית בגדה ובעזה ב"מדינה הערבית" שתיווצר, תשתייך לתחתית אשכול 1. ישראל נמצאת במועדון היוקרתי של 20 הכלכלות המובילות בעולם, עם תמ"ג לנפש בסך 43.7 אלף דולר. התמ"ג לנפש ברשות הפלסטינית הוא 4,928 דולר (נכון ל-2020). הפערים נשמרים בכל התחומים: צריכה לנפש, שיעור אבטלה, יצוא, שכר ממוצע ועוד. ולבסוף, ב"מדינה היהודית" נמצאים כל נמלי האוויר והים, תחנות הכוח, מתקני ההתפלה והמוביל הארצי, מסילות הרכבת, הכבישים המהירים, הכורים הגרעיניים, אזורי התעשייה הגדולים ומרכזי הסחר הבינלאומיים.

האם חסידי רעיונות הקונפדרציה באמת סבורים שחברה ערבית, המונה מיליוני עניים שנהנים מחופש תנועה ומגורים בכל הארץ, תוכל לחיות בשלום וללא חיכוך עם החברה היהודית העשירה ממנה עשרת מונים? האם אינם מבינים כי תושבי "המדינה הערבית" יסרבו לשמש "חוטבי עצים ושואבי

מים" בעבור "המדינה היהודית", מה שיוביל למלחמת אזרחים מתמדת? במלים אחרות, המציאות של היום של קיטוב כלכלי לפי שיוך לאומי, אינה מאפשרת קונפדרציה.

שלישית, הנרטיבים הלאומיים המנוגדים, שכל אחד מהם גורס שהארץ "כולה שלי", לא השתנו. אש"ף, גם בקבלו את הצורך להתפשר ולהסתפק ב-22% מהארץ (הגדה המערבית ורצועת עזה), על פי החלטות האו"ם, הדגיש כי אין בכך שינוי בנרטיב הלאומי שלו. בהקדמה להכרזה על הקמת מדינת פלסטין ב-1988 הודיעה המועצה הלאומית הפלסטינית של אש"ף על הסכמתה לחלוקת הארץ לשתי מדינות, "חרף העוול ההיסטורי שנכפה על העם הערבי הפלסטיני". בקרב חמאס, אף כי ניתן לראות סימנים לפשרה ונכונות לחלוקה, נושא הפליטים לא הוכרע.

מנגד, בקרב הישראלים לא התפוגגה השאיפה לארץ ישראל השלמה. בספטמבר 2016 הכריז נפתלי בנט: "החלום הוא שיהודה ושומרון יהיו חלק מא"י הריבונית". ובאפריל 2019 הכריז ראש הממשלה לשעבר, בנימין נתניהו: "נחיל בהדרגה את הריבונות הישראלית על חלקים ביהודה ושומרון".

כל עוד בשני הצדדים יש מי שממשיכים לטפח חלומות לאומיים, נדמה כי פתרון הקונפדרציה, שאינו מבטיח הפרדה ושליטה בלעדית בגבולות, בהגירה ובהתיישבות, אינו ישים, ויאיים על החזון הציוני של מדינה דמוקרטית בעלת זהות יהודית.

האתגר הגדול אפוא, אינו בממד המרחבי הפיזי — כי פתרון שתי המדינות על בסיס הפרמטרים שהנחו את המו"מ באנאפוליס 2007 עדיין אפשרי — אלא בממד הפוליטי. התנאים להיתכנותו הם נכונות של ממשלת ישראל לאמץ מחדש את פתרון שתי המדינות, ויכולת של הפלסטינים להציג כתובת אחת מוסמכת ולגיטימית לניהול משא ומתן, ולחתימה על הסכם קבע.

ראשי ממשלת ישראל הקודמים הבינו את הצורך בחלוקה והיפרדות. כך הכריז יצחק רבין ב-1995: "אני רואה בעניין ההפרדה נושא מרכזי". אהוד ברק אמר ב-2000 כי הוא "רואה בהפרדה צורך לאומי עליון של הדמוגרפיה, הזהות והדמוקרטיה הישראלית". שרון אמר ב-2003: "האמנתי וקיוויתי שנוכל להיאחז לעד (בשטחים, ש"א) ... אך המציאות המשתנה בארץ, באזור ובעולם חייבה אותי להערכה אחרת ולשינויי עמדות". ואהוד אולמרט אמר ב-2007: "או שתי מדינות או שישראל גמורה".

נראה כי התובנה המגולמת בהחלטת החלוקה, בדבר הצורך שכל אחד משני הצדדים יישאר עם "חצי תאוותו בידו", תקפה גם עתה בחלוף 74 שנים. בלשון ההחלטה: "רק באמצעות החלוקה יכולות שתי השאיפות הלאומיות המנוגדות האלה לבוא לידי ביטוי ממשי ולאפשר לשני העמים לתפוס את מקומם כאומות עצמאיות".

אל"מ במיל"ד"ר אריאלי הוא מחבר הספר "ככה בדיוק קרה? 12 מיתוסים ישראליים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני" (עליית הגג וידיעות ספרים)